

dr Borys Przedpełski

Religie i wyznania w Albanii

1) Wprowadzenie

Według danych z 2006 roku w Albanii muzułmanie stanowili 84,4 %, prawosławni 8,7 %, rzymscy katolicy 6,2 % oraz wyznawcy innych religii i wyznań 0,7 % (*Encyklopedia Świat i Polska 2007*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 268). Dane te odbiegają od nieoficjalnych źródeł albańskich, które podają, że obecnie w tym kraju żyje 30 % wyznawców islamu, 20 % prawosławia, 10 % rzymskich katolików oraz 40 % ludzi bezwyznaniowych lub niewierzących. Współczesna struktura wyznaniowa kraju górskich orłów wynika z jego burzliwej historii. W ciągu wieków sytuacja życia religijnego w Albanii ulegała ciągłym zmianom.

Ilirowie, przodkowie dzisiejszych Albańczyków, zamieszkujący w starożytności zachodnie Bałkany, głównie Praevalis, Epir, Dardanię i Macedonię, byli politeistami, czyli wierzyli w wielu bogów, podobnie jak Grecy, Rzymianie, Germanie (Germanowie). W panteonie bogów czczonych przez Ilirów naczelne miejsce zajmowali: Medaur, bóg wojny i ojciec bogów, oraz Redon, bóg morza. Ważną rolę w ich wierzeniach religijnych odgrywali również Thana, bogini lasów i łowów, oraz Vindus, bóg źródeł i wód.

Pierwsi chrześcijanie na ziemiach albańskich pojawili się w drugiej połowie I wieku po Chr. Od IV do XVI wieku po Chr. wyznawcy wiary chrześcijańskiej na terytorium ziem albańskich stanowili przeważającą większość ludności. Od XVII wieku, w związku z zaostrzeniem przez Osmanów polityki fiskalnej (podatkowej) wobec chrześcijan w Albanii, liczba wyznawców chrześcijaństwa w ojczyźnie Skanderbega zaczęła się systematycznie zmniejszać na rzecz zwolenników nauki proroka Mahometa. W XVIII wieku proces islamizacji w Albanii uległ przyspieszeniu. Wielu Albańczyków, chcąc uniknąć dyskryminacji oraz poprawić swój byt materialny (korzyści ekonomiczne, zmniejszenie podatków), a także pozycję społeczną (uzyskanie stanowisk w administracji państwowej i armii), faktycznie lub pozornie przeszło na islam i przyjęło nowe imiona. Pozostali Albańczycy wyemigrowali do południowej Italii lub wytrwali przy dawnej wierze, przeważnie przenosząc się na wieś lub w góry.

W okresie albańskiego Odrodzenia Narodowego (alb. *Rilindje Kombëtare*, 1846-1912) wielu patriotów albańskich uważało narodowość za ważniejszą od religii. Stąd Pashko Vasa (1825-1892), katolik ze Szkodry, albański działacz

niepodległościowy, poeta i publicysta, w znanym poemacie narodowym *O moj Shqypni (O Albanio, biedna Albanio, 1878-1880)*, pisał:

„Wszyscy jak bracia złożmy przysięgę,

Nie patrzmy na kościół czy meczet.

Religią Albańczyków jest albańskość” - „*Feja e shqiptarit është shqiptaria*” (alb.). (P. Vasa, *Vepra Letrare, V. I, Tiranë*, s. 19).

W początkach XX wieku, pod koniec panowania osmańskiego, na skutek postępującej islamizacji ludności albańskiej, muzułmanie stanowili już 2/3 mieszkańców ojczyzny orłów.

W związku z tym po odzyskaniu niepodległości przez Albanie w 1912 roku wyznawcy islamu mieli znaczną przewagę liczebną nad reprezentantami innych religii i wyznań. Według pierwszego spisu ludności przeprowadzonego w 1928 roku muzułmanie stanowili 60 % ludności, prawosławni - 25 % i rzymscy katolicy - 12 %. W okresie międzywojennym, za rządów muzułmanina Ahmeda Zogu (Achmed bej Zogolli, 1895-1961), najpierw prezydenta Republiki Albanii (1925-1928), a potem króla Albańczyków (1928-1939), Albania była państwem świeckim. Na mocy konstytucji z marca 1925 roku, znowelizowanej we wrześniu 1928 roku, państwo albańskie gwarantowało wszystkim obywatelom wolność wyznania. W okresie międzywojennym ważną rolę w życiu politycznym kraju odgrywali bektaszyci. Wielu z nich piastowało stanowiska ministerialne.

Po II wojnie światowej, w okresie totalitarnych rządów komunistów albańskich (1944-1991), sytuacja wspólnot religijnych i wyznaniowych w Albanii systematycznie pogarszała się. Początkowo władze państwowe starały się zachować pozory wobec ludzi wierzących. Dlatego pierwsza konstytucja Albańskiej Republiki Ludowej z 14 marca 1946 roku i dekret nr 743 „O związkach wyznaniowych, wolności wyznania, prawach i obowiązkach tych związków” z 26 listopada 1949 roku formalnie gwarantowały wszystkim obywatelom wolność sumienia i wyznania. Jednak po zerwaniu stosunków dyplomatycznych ze Związkiem Radzieckim (grudzień 1961) i zacieśnieniu sojuszu z Chinami komunistyczne władze albańskie przystąpiły do otwartej walki z religią.

W 1967 roku Enver Hodża (Enver Hoxha, 1908-1985), komunistyczny dyktator, sprawujący władzę absolutną przeszło 40 lat (1944-1985), pod wpływem Komunistycznej Partii Chin, w ramach tzw. rewolucjonizacji całego życia kraju, czyli albańskiej odmiany chińskiej rewolucji ideologicznej i kulturalnej, ogłosił Albanie pierwszym i zarazem jedynym całkowicie ateistycznym państwem na świecie. Propagował rewolucyjne hasło, że „socjalizm buduje się znojem, a nie modlitwami”. Na mocy dekretu z 22 listopada 1967 roku zakazano w Albanii uprawiania wszelkich praktyk religijnych. Oznaczało to anulowanie wszystkich dekretów dotyczących życia religijnego, likwidację wszystkich religii, wyznań i Kościołów oraz zakaz wyrażania i wyznawania wiary religijnej. W czasie kampanii antyreligijnej

prowadzonej pod kierunkiem Albańskiej Partii Pracy, zniszczono lub przeznaczono na cele świeckie, na obiekty tzw. użyteczności publicznej (teatry, kina, domy kultury, muzea, hale sportowe, garaże, magazyny, kantyny, kawiarnie i sklepy) 2169 obiektów sakralnych, w tym 1050 meczetów, 701 cerkwi i klasztorów oraz 268 kościołów katolickich. Komuniści albańscy uważali, że w społeczeństwie socjalistycznym miejsca kultu religijnego, jako „ośrodki obskurantyzmu i mistycyzmu”, powinny przestać istnieć lub zmienić przeznaczenie. 1 listopada 1971 roku na VI zjeździe Albańskiej Partii Pracy E. Hodża ogłosił triumfalnie swoje zwycięstwo nad religią:

„[...] Bezprecedensowa ofensywa została w szczególności podjęta przeciwko najstarszym formom ideologii klas wyzyskujących, przeciwko mentalności patriarchalnej i konserwatywnej, religii i wstecznym obyczajom, które były przyczynami wielkiego zacofania odziedziczonego z przeszłości i które nie zostały jeszcze całkowicie wykorzenione. Walka o zlikwidowanie wpływów religii przyniosła wielkie rezultaty. W bardzo krótkim czasie doprowadzono do zniesienia działalności wielkich instytucji religijnych i duchowych propagujących i utrzymujących istnienie obskuranckiego i anachronicznego idealizmu i mistycyzmu. Albania stała się krajem bez kościołów i meczetów, bez księży i imamów” („Zëri i Popullit” z 2 listopada 1971 r.).

W warunkach pogłębiającej się ateizacji społeczeństwa duchowni zostali sekularyzowani i zmuszeni do podjęcia pracy w przemyśle lub rolnictwie. Wszystkich stawiających opór uwięziono lub zamordowano. Symbolem całkowitego odrzucenia religii przez państwo było Muzeum Ateizmu w Szkodrze, w którym przedstawiano duchownych różnych wyznań jako wyzyskiwaczy i szpiegów.

W uchwalonej 28 grudnia 1976 roku konstytucji Ludowej Socjalistycznej Republiki Albanii w artykule 37 stwierdzono, że „Państwo nie uznaje istnienia jakiegokolwiek religii, a także popiera i rozwija propagandę ateistyczną w celu przyswojenia narodowi naukowo-materialistycznego poglądu na świat” (*Konstytucja Ludowej Socjalistycznej Republiki Albanii uchwalona 28 grudnia 1976 r.* Opracowanie B. Górowska, Warszawa 1978). Nadto w artykule 55 tej samej konstytucji czytamy: „Zakazuje się zakładania organizacji o charakterze faszystowskim, religijnym, wojennym, antysocjalistycznym, a także podżegania do waśni między ludźmi i rasami” (KLSRA, dz. cyt., Warszawa 1978).

Należy dodać, że albański Kodeks Karny, przyjęty w czerwcu 1977 roku, traktował propagowanie religii jako działalność przestępczą. W związku z tym „za uprawianie propagandy religijnej i produkcję, dystrybucję lub przechowywanie literatury religijnej” przewidywał karę od 3 do 12 lat więzienia.

W 1986 roku następca E. Hodży, Ramiz Alia (ur. 1925), na łamach dziennika partyjnego „Zëri i Popullit”, stwierdził, że „należy kontynuować walkę z przeżytkami zamierzchłych ideologii”. Ostatnim posunięciem antyreligijnym komunistycznych władz w Tiranie było wydanie w 1988 roku

oficjalnego zakazu nadawania noworodkom imion chrześcijańskich i muzułmańskich.

Nowy etap w historii religii w Albanii rozpoczął się w maju 1990 roku, kiedy to na sesji Zgromadzenia Ludowego (parlamentu) zniesiono ustawodawstwo antyreligijne, w tym konstytucyjno-prawny zakaz uprawiania propagandy religijnej i wyznawania wiary. Na przełomie lat 1990-1991 w całym kraju rozpoczął się proces odradzania życia religijnego przez organizowanie prywatnych, a następnie publicznych nabożeństw, oraz stopniowe przekazanie meczetów, cerkwi i kościołów organizacjom religijnym i związkom wyznaniowym do celów kultowych i użytku wiernych. Wznowienie legalnej działalności przez Kościoły i związki religijne stało się możliwe dzięki pogłębiającej się demokratyzacji życia społeczno-politycznego i transformacji ustrojowej w całym kraju.

Według danych Komitetu Państwowego ds. Kultu w 2002 roku w Albanii było zarejestrowanych 17 różnych stowarzyszeń islamskich oraz 31 Kościołów i stowarzyszeń chrześcijańskich.

Obecnie Albania, mimo burzliwej historii i trudnych doświadczeń, jest przykładem kraju, gdzie panuje tolerancja religijna oraz harmonijna współpraca między różnymi wspólnotami wyznaniowymi.

W nowej demokratycznej Albanii dniami wolnymi od pracy są: święto Nevruz (Nowy Rok), obchodzone przez bektaszytów (uznane w lutym 1996 roku przez parlament albański za oficjalne święto państwowe), oraz początek i koniec muzułmańskiego ramadanu (postu): Duży Bajram, znany jako Kurban Bajram, czyli Święto Ofiarowania i Mały Bajram, czyli Święto Zakończenia, obchodzone w marcu; a także Święto Zmartwychwstania Pańskiego (święto katolickie i prawosławne); Boże Narodzenie obchodzone przez rzymskich katolików w grudniu - wg kalendarza gregoriańskiego, przez prawosławnych zaś w styczniu, 13 dni po katolikach - wg kalendarza juliańskiego.

2) Islam w Albanii

Pierwsi wyznawcy islamu na terenie Albanii pojawili się w końcu XIV wieku, w związku z ekspansją Porty otomańskiej na Bałkanach. Początkowo byli to wyłącznie przedstawiciele urzędowego islamu sunnickiego. Podczas 450-letniej niewoli osmańskiej (1478-1912) albańscy muzułmanie podlegali zwierzchnictwu Imperium Otomańskiego. Dopiero w 1923 roku albańscy sunnici na zgromadzeniu w Tiranie ogłosili niezależność od sułtana-kalifa w Stambule.

W okresie okupacji osmańskiej na ziemiach albańskich, oprócz sunnitów, intensywną działalność prowadziły różne sufickie bractwa muzułmańskie, zwłaszcza bektaszytów i chalwetytów.

Bardzo ważną rolę w historii w Albanii odegrał bektaszyzm, założony w XIV wieku w prowincji Sivas, w Anatolii (obecnie Turcja). Jego twórcą był Haci Bektaş Veli (1248-1347)), cudotwórca, mistyk i misjonarz z perskiej krainy Churasan. Ta liberalna odmiana islamu o charakterze panteistycznym i uniwersalistycznym, łącząca elementy szyizmu, buddyzmu, gnostycyzmu, chrześcijaństwa, zoroastryzmu (parsizmu) i szamanizmu, zaczęła się szerzyć na ziemiach albańskich od XV wieku. Twórcą albańskich bektaszytów był Kusum Baba (Kus Baba), który żył za panowania sułtana Mehmeda II (1451-1481). Do znanych bektaszytów albańskich należeli również: Ahmet Kurt Pasza (zm. 1787), rządcą paszałyku Berat; Ali Pasza z Tepeleny (1744-1822), zwany „Mahometańskim Bonapartem” i „Lwem z Janiny”, od 1785 roku do śmierci zarządcą paszałyku Janiny, niemal niezależny władca Peloponezu, Epiru i południowej części Albanii; Abdyl Frashëri (1839-1892), przywódca Ligi Obrony Narodu Albańskiego, tzw. Ligi Prizreńskiej, dążącej do ustanowienia autonomii dla Albańczyków w ramach Imperium Otomańskiego i zachowania terytorialnej integralności Albanii; Naim Frashëri (1846-1900), ideolog albańskiego odrodzenia narodowego i pisarz, nazywany „ojcem literatury albańskiej”; Sami Frashëri (1850-1904), uczoney lingwista i redaktor pierwszej albańskiej gazety „Drita” (Światło); Ismail Qemal (1844-1919), działacz niepodległościowy i premier pierwszego rządu albańskiego; Xhafer Ypi (1880-1940), premier Albanii (1921-1922); Mehdi Frashëri (1872-1963), premier Albanii (1935-1936). Wielu bektaszytów służyło w tureckim korpusie janczarów, który w 1826 roku został rozwiązany przez Mahmuda II (1784-1839), sułtana tureckiego (1808-1839). Członkowie tego mistycznego bractwa wzięli udział w walkach o niepodległość Albanii zarówno w okresie okupacji otomańskiej, jak i podczas II wojny światowej, w okresie Antyfaszystowskiej Walki Narodowowyzwoleńczej. W walce z wojskami okupacyjnymi faszystowskich Włoch i hitlerowskich Niemiec zginęło 28 duchownych bektaszyckich i ok. 6 tysięcy wyznawców bektaszyzmu. Najbardziej znanymi dowódcami partyzanckimi wywodzącymi się z tej wspólnoty byli: Mustafa Xhani (Baba Faja Martaneshi, 1910-1947), dede bektaszytów z Korczy i Ahmed Mallakastra, znany też jako Baba Feza, bektaszyta z regionu Gjirokastry.

Po odzyskaniu niepodległości przez Albanie (1912) wielu muzułmanów, w tym bektaszytów, pełniło wysokie stanowiska państwowe. Wśród nich wyróżnił się sunnita Ahmed Zogu, sprawujący początkowo różne funkcje ministerialne, a potem stojący na czele państwa jako prezydent, a następnie monarcha.

Po II wojnie światowej komuniści początkowo zatwierdzili najpierw statut Wspólnoty Bektaszi (5 kwietnia 1950), a następnie Wspólnoty Muzułmańskiej w Albańskiej Republice Ludowej (4 maja 1950). Mimo to wobec wielu muzułmanów, w tym sunnitów i bektaszytów, zastosowano represje i sankcje karne. W 1967 roku w ramach przymusowej ateizacji społeczeństwa albańskie władze komunistyczne rozwiązały obie wspólnoty

muzułmańskie. W konsekwencji zniszczono ponad 200 meczetów, a duchownych muzułmańskich zamordowano, uwięziono albo zmuszono do podjęcia pracy w przemyśle lub rolnictwie. Spośród bektaszytów prześladowania ze strony reżimu stalinowsko-enverowskiego przeżyło zaledwie 5 ojców (*baba*) i 1 derwisz.

Po upadku dyktatorskiego reżimu komunistycznego (1991) wpływy islamu w Albanii zaczęły się umacniać. W latach 1991-1995 w miastach i wsiach albańskich, przeważnie za pieniądze pochodzące z Arabii Saudyjskiej i z Egiptu, otwarto dla muzułmanów 10 medres (szkół koranicznych), poza tym pobudowano około 500 meczetów i domów modlitwy. W 1992 roku Albania bardziej ze względów ekonomiczno-inwestycyjnych, niż religijnych przystąpiła do Konferencji Państw Islamskich.

Obecnie zdecydowaną większość mieszkańców współczesnej Albanii stanowią wyznawcy islamu. Wśród nich przeważają sunnici, którzy reprezentują ortodoksyjny nurt islamu. W kraju górskich orłów występują również przedstawiciele różnych szkół sufizmu (od arab. *suf* – wełna), należących do bractw mistycznych derwiszów. Należą do nich m.in.: bektaszyci (*bektashijja*), chalwetyci (*chalwatijja*), rifaici (*rifaijja*), saadyści (*sa'adijja*), kadyrycy (*kadirijja*). Poza tym w Albanii działają nieliczni wyznawcy wahabizmu, należący do fundamentalistów islamskich

W 1997 roku sunnicka Wspólnota Islamska, opierająca się na hanafickiej szkole prawa koranicznego, miała na terytorium Albanii 425 ośrodków modlitwy, w tym 5 meczetów w Tiranie. Najwięcej wyznawców tego kierunku jest w środkowej i północnej części kraju. W latach 1991-2004 na czele albańskiej Wspólnoty Muzułmańskiej stał Hafiz Sabri Hafiz Koçi, wykształcony w medresie w Szkodrze, więziony za przekonania religijne przez 21 lat przez reżim komunistyczny. Po jego śmierci nowym przywódcą Wspólnoty Islamskiej w Albanii został Selim Muça. Dzięki pomocy Arabii Saudyjskiej wielu sunnitów z kraju orłów odbywa pielgrzymkę do Mekki. Obecnie albańscy arabiści pracują nad nowym przekładem Koranu, świętej księgi islamu.

Od 2005 roku w Albanii działa niezależna od oficjalnej sunnickiej Wspólnoty Islamskiej konserwatywna organizacja islamska, znana pod nazwą Forum Muzułmańskie. Głównym ośrodkiem tej organizacji jest Szkodra. Innym centrum islamskim w kraju orłów, grupującym zachowawczych muzułmanów, jest niewielkie miasto Kavaja, położone niedaleko od Tirany.

Od 1925 roku (z przerwą w latach 1967-1991) w Tiranie znajduje się światowe centrum religijne (administracyjne i duchowe) bektaszizmu. Odbywają się tam również światowe kongresy wyznawców tej wspólnoty religijnej. Na czele tarikatu (od arab. słowa *tarik* – droga) bektaszytów stoi Najwyższy Ojciec, Wielki Dede (alb. *Kryegjysh*). Obecnie funkcję tę pełni Reshat Bardhi. Do tego bractwa muzułmańskiego, uznawanego za „czwartą religię” w Albanii, należy obecnie ok. 15-20 % ludności kraju i ok. 40 % wyznawców islamu. Bektaszyci modlą się w specjalnych świątyniach, które

nazywają tekke (alb. *teqeja*) lub tekija. Ich domy modlitwy w Albanii, oprócz Tirany, znajdują się m.in. w Gjirokastrze, Elbasanie, Kruji, Fushë Kruji, Nepravishte, Tomoricy, Martanesh, Beracie, Shëmbërdhenj, Bllacy i Vlorze. Najważniejszym miejscem kultu religijnego i celem pielgrzymek albańskich bektaszytów jest święta góra Tomorr (1200 m. n.p.m.) w Beracie, nazywana albańskim Olimpem, miejsce wiecznego spoczynku Risa Abbasa Ali, jednego z synów kalifa i wnuka proroka Mahometa. Członkowie tego mistycznego bractwa odwiedzają również mauzoleum Kusum Baby we Vlorze.

Bektaszyci wierzą w Tróję, w skład której wchodzi: Allah, Muhammad i Ali. Według ich doktryny Bóg mieszka w każdym człowieku i w każdej rzeczy. W odróżnieniu od ortodoksyjnych muzułmanów odrzucają 5 filarów islamu, modlą się tylko dwa razy dziennie, wierzą w wędrówkę dusz, uznają kult liczby cztery, umieszczają w domach portrety swoich świętych, nie wymagają od kobiet noszenia zasłon na twarze, a nawet mogą pić alkohol i jeść wieprzowinę.

Mniej znanym bractwem sufickim działającym w Albanii od XVI wieku jest bardziej kontemplacyjna od bektaszytów wspólnota chalwetytów, opierająca się na monistycznym systemie Ibn al-Arabiego (1165-1240), filozofa i misyka, sławnego myśliciela muzułmańskiego pochodzącego z arabskiej Hiszpanii (Andaluzji). Twórcą tego tarikatu - według legendy - był Ömer Halveti z Tabriz (zm. 1397), który żył w XIV wieku na Kaukazie. Głównymi ośrodkami chalwetytów w Albanii są Berat, Tirana, Tropoja, Burrel i Peszkopija.

Interesującym tarikatem sufickim działającym w Albanii od przełomu XVIII i XIX wieku do chwili obecnej jest wspólnota rifaitów. Na czele gminy wyznaniowej derwiszów Rifai stoi sheh, czyli „starzec”. Członków tego tarikatu można spotkać przede wszystkim w Szkodrze. Wyznawcy tej społeczności uznają każdego człowieka za Boga. Rifaici słyną z ekstatycznych ceremonii i rytuałów, podczas których wzywają imienia Allaha, tańczą, śpiewają pieśni, przebijają sztyletami policzki, rozgryzają szkło, a następnie je połykają. Jako ciekawostkę można podać fakt, że w ich nabożeństwach mogą uczestniczyć tylko mężczyźni.

Saadyci, znani w Albanii od XVII wieku, są czwartym co do wielkości sufickim tarikatem derwiszów. Założycielem tego bractwa był Sadeddin Djibawi, który żył w Syrii w XIV wieku.

Kadyryci są piątym pod względem znaczenia sufickim bractwem muzułmańskim w Albanii. Tarikat ten założył Abd al-Qâdir al-Hasani al-Hussaini al-Jîlâni (1077-1166), perski mistyk, który działał na terenie dzisiejszego Iraku. Najważniejszy ośrodek kadyrytów w Albanii znajduje się w Peszkopiji.

Na podkreślenie zasługuje fakt, że w Albanii radykałowie islamscy stanowią mniejszość, a fundamentaliści muzułmańscy należą do rzadkości. Władze albańskie nie tolerują na swoim terytorium organizacji zagrażających

bezpieczeństwu państwa. Dowodem konsekwentnej polityki w tym zakresie było wydalenie w 1998 roku z Albanii do Egiptu kilku członków Dżihadu.

3) Prawosławie w Albanii

Dzieje wschodniego chrześcijaństwa w Albanii można podzielić na pięć okresów: 1. od czasów apostoelskich do 731 roku; 2. od 731 do początków XI wieku; 3. od początków XI wieku do 1767 roku; 4. od 1767 do 1937 roku; 5) od 1937 roku do czasów współczesnych.

Początki chrześcijaństwa w Albanii wiążą się z przybyciem do ówczesnej Ilirii, wówczas jednej z prowincji Imperium Rzymskiego, apostoła Pawła (10-67 r. po Chr.), o czym dowiadujemy się z Listu do Rzymian 15,19b: „Oto od Jerozolimy i na całym obszarze aż po Ilirię dopełniłem [obwieszczenia] Ewangelii”. Miało to miejsce podczas trzeciej podróży misyjnej Apostoła Narodów. Niektórzy historycy twierdzą, że Apostoł Pogan przebywał w Dyrrachium (obecnie Durrës), nazywanym czasami „drugą Jerozolimą”. W tym mieście Apostoł Narodów założył gminę chrześcijańską, która w 58 roku po Chr. liczyła 70 rodzin. Pobyt apostoła Pawła w tym prastarym grocie adriatyckim potwierdza atlas historyczny Putzgers z 1929 roku. Według pradawnej tradycji św. Paweł głosił Ewangelię w dwóch wioskach iliryjskich, na terytorium dzisiejszej Albanii, w Miraka i Labinat Fushe, położonych na słynnej *Via Egnatia*, drodze rzymskiej z II wieku przed Chr., którą przemierzali żołnierze i kupcy. O pobycie Apostoła Narodów w tych miejscowościach przypomina pradawna tablica, zachowana do dnia dzisiejszego: „Tą drogą szedł Apostoł...”.

W 98 roku po Chr. śmierć męczeńską za wiarę chrześcijańską poniósł Astiusz, biskup Dyrrachium (obecnie Durrës), który był najpierw torturowany, potem ukrzyżowany i wreszcie zagryziony na śmierć przez pszczoły i szerszenie. Pamięć tego świątobliwego biskupa Albańska Cerkiew Prawosławna obchodzi 4 czerwca.

W 325 roku w pierwszym soborze powszechnym (ekumenicznym) w Nicei wzięło udział 2 biskupów z ziem zamieszkałych obecnie przez Albańczyków. Byli to biskup „Dacus Dardaniae” i biskup miasta Stobi, Budi.

W okresie schyłkowego istnienia Cesarstwa Rzymskiego prowincja Illiricum, podobnie jak Grecja, weszła w skład Wikariatu Tessalonicznego. Wśród 9 biskupów tego wikariatu biskup Dyrrachium zajmował piąte miejsce.

Od 731 roku Cerkiew prawosławna na ziemiach albańskich zaczęła podlegać jurysdykcji Patriarchatu Konstantynopola. Taki stan prawno-kanoniczny obowiązywał do początku XI wieku.

W latach 1019-1767 większa część prawosławnych biskupstw albańskich była podporządkowana władzy pasterskiej autonomicznego bułgarskiego

arcybiskupstwa Ochrydy. Ich przyłączenie do archidiecezji ochrydzkiej zostało dokonane na mocy decyzji Bazylego II (938-1025), cesarza bizantyjskiego.

W 1767 roku Kościół prawosławny na terytorium Albanii ponownie znalazł się pod jurysdykcją Patriarchatu Konstantynopola. Taki porządek obowiązywał aż do 1937 roku, czyli uznania pełnej niezależności Cerkwi albańskiej przez prawosławny Patriarchat Ekumeniczny.

W XIX wieku prawosławni patrioci Naum Veqilharxhi (1767-1846), pisarz i działacz odrodzeniowy; Konstandin Kristoforidhi (1830-1895), tłumacz, językoznawca i prozaik związany z nurtem odrodzeniowym; oraz ks. Papa Kristo Negovani (1875-1905), duchowny, pisarz i działacz patriotyczny, wnieśli znaczny wkład w dzieło obrony tożsamości narodowej i rozwoju kultury albańskiej.

W 1836 roku N. Veqilharxhi wystosował apel do rodaków, aby pisali w języku albańskim. Jego wystąpienie w tej niezwykle ważnej dla zachowania tożsamości narodowej kwestii uważa się za początek Albańskiego Odrodzenia Narodowego. W latach 1844-1845 oparciu o cyrylicę N. Veqilharxhi opracował albański alfabet i opublikował dwa wydania albańskiego elementarza *Ëvetar (Fare i ri ëvetar shqip)*.

Bardzo duże znaczenie dla kultury albańskiej miało również przetłumaczenie i wydanie Nowego Testamentu w obu głównych dialektach języka albańskiego (gegijskim i toskijskim), dokonane przez K. Kristoforidhi. Przekład ten stał się podstawą dla liturgii Albańskiej Cerkwi Prawosławnej.

Ważną rolę w walce o niepodległość Albanii odegrał albański patriota wyznania prawosławnego Temistokli Gërmenji (1871-1917), premier rządu Autonomicznej Republiki Korczy (grudzień 1916-listopad 1917).

Niezwykle zasłużonym działaczem dla niepodległości kraju, kultury narodowej i szerzenia swobód demokratycznych był Fan S. Noli (Theofan Stilian Mavromati, 1882-1965), wykształcony w Harvardzie, duchowny, polityk, dyplomata, uczonek, poeta, pisarz, tłumacz znanych dzieł literatury światowej (m.in. Williama Szekspira, Henryka Ibsena, Miguela de Cervantesa, Edgara Allana Poe) i kompozytor, poliglota (znawca 13 języków obcych), od 1908 roku pierwszy biskup Albańskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego, wyświęcony w Ameryce przez rosyjskiego arcybiskupa Nowego Jorku, przez pół roku (VI-XII 1924) premier demokratycznego rządu Albanii. Dzięki jego staraniom w 1922 roku Albański Kościół Prawosławny (alb. *Kisha Ortodokse Shqiptare*) na Wielkim Kościelno-Narodowym Soborze w Beracie, wbrew stanowisku miejscowych biskupów greckich, ogłosił jednostronnie autokefalię. Patriarchat Konstantynopola uznał autokefalię Prawosławnego Kościoła Albanii na podstawie tomosu, który ogłosił patriarcha ekumeniczny Beniamin 12 kwietnia 1937 roku, a Patriarchat Moskiewski uczynił to w 1945 roku.

W okresie międzywojennym siedziba metropolity Albańskiej Cerkwi Prawosławnej mieściła się w Tiranie. Na jej czele stał od 1929 roku metropolita

Vissarion Djouvanni, a od 1937 roku Kristofor Kissi (1908-1958). Przed inwazją włoską (1939), oprócz arcybiskupstwa Tirany, w Albanii istniały jeszcze 3 biskupstwa prawosławne: w Beracie, Gjirokastrze i Korczy. Przed II wojną światową Cerkiew prawosławna w Albanii liczyła ok. 230 tysięcy wiernych i posiadała 29 klasztorów. Przyszli duchowni prawosławni kształcili się w dwóch seminariach duchownym (w Tiranie i Korczy).

Za dyktatorskich rządów E. Hodży Albański Autokefaliczny Kościół Prawosławny poniósł dotkliwe straty materialne i ludzkie. W latach 1948-1949 rozstrzelano dwóch biskupów prawosławnych, a jeden zmarł w więzieniu w wyniku zadanych tortur. W 1950 roku przyjęto statut Kościoła prawosławnego w Albanii. Mimo to w 1958 roku w tajemniczych okolicznościach został zamordowany arcybiskup Kristofor.

Represje przeciwko wyznawcom prawosławia w Albanii nasiliły się w latach 60. XX wieku w ramach przymusowej ateizacji i laicyzacji życia społecznego. Wielu duchownych prawosławnych uwięziono i stracono. W 1973 roku po 6 latach pobytu w więzieniu zmarł arcybiskup Damian Kokoneshi, od 1966 roku zwierzchnik Cerkwi Prawosławnej w Albanii. Na skutek represji ze strony reżimu ateistycznego żaden biskup prawosławny w tym kraju nie doczekał wolności. Wszyscy zmarli w obozach pracy i więzieniach.

Prześladowania prawosławnych w Albanii ustały dopiero w maju 1990 roku po uchynieniu przez Zgromadzenie Ludowe zakazu uprawiania propagandy religijnej, a następnie wprowadzeniu demokratycznego systemu wielopartyjnego, co nastąpiło w grudniu 1990 roku. Na początku 1991 roku Albańska Cerkiew Prawosławna w Albanii zaczęła ponownie odradzać się i odzyskiwać swój stan posiadania. W 1992 roku dokonano odrodzenia albańskiego episkopatu prawosławnego.

W czasach współczesnych prawosławie jest drugim pod względem liczebności wyznaniem w Albanii. Obecnie Albańska Cerkiew Prawosławna liczy od 500 do 700 tysięcy wiernych. Należą do niej Albańczycy, Grecy i Macedończycy. Najwięcej wyznawców Albańskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego jest na południu Albanii, ale żyją oni również w środkowej i północnej części kraju.

Cerkiew Prawosławna w Albanii pod względem administracyjnym dzieli się na cztery eparchie (gr. *eparch* – biskup), czyli prowincje kościelne (biskupstwa) zarządzane przez biskupów. Są one następujące: tirańsko-durresko-elbasańska (z siedzibą w Tiranie), beracko-vlorsko-kanińska (z siedzibą w Beracie), korczańska (z siedzibą w Korczy) i gjirokastrańska (z siedzibą w Gjirokastrze). Oprócz eparchii Kościół składa się z 19 dekanatów i 330 parafii. Służą w nich ok. 120 duchownych.

Od 1992 roku zwierzchnikiem Cerkwi Prawosławnej w Albanii, na mocy decyzji Patriarchatu Ekumenicznego Konstantynopola, jest hierarcha grecki, abp Anastasios Jannulatos (ur. 1929), który nosi tytuł arcybiskupa Tirany, Durrës i całej Albanii. Jego siedziba mieści się w Tiranie. W stolicy Albanii znajduje

się również sobór katedralny pod wezwaniem Zwiastowania Przenajświętszej Bogurodzicy. Dzięki staraniom abpa Anastasiosa w 1992 roku utworzono w Durrës Prawosławne Seminarium Duchowne „Zmartwychwstanie Chrystusa”, które działa do chwili obecnej. W tym samym roku rozpoczęto też wydawanie czasopisma (miesięcznika) dla wyznawców prawosławia w Albanii pt. „Ngjallja” (Niedziela). Od 1997 roku Cerkiew prawosławna w Albanii prowadzi swoją własną rozgłośnię radiową o tej samej nazwie. Językiem liturgicznym w Albańskim Kościele Prawosławnym jest język albański (z wyjątkiem parafii zdominowanych przez Greków, gdzie liturgia odprawiana jest w języku starogreckim). Przejawem aktywności młodzieży należącej do Cerkwi albańskiej jest działalność Ruchu Młodzieży Prawosławnej Syndesmos.

Należy dodać, że za granicą istnieje Albańska Archidiecezja w Stanach Zjednoczonych Ameryki z 13 parafiami, założona przez bpa F. Nolego. Oprócz niej w USA prowadzi działalność Albańska Diecezja Prawosławna w Ameryce, podległa Patriarchatowi Konstantynopola (Patriarchatowi Ekumenicznemu). Obie albańskie diecezje prawosławne w Stanach Zjednoczonych Ameryki skupiają ok. 15 tysięcy wiernych.

4) Katolicyzm w Albanii

Od wieków katolicyzm jest drugim co do znaczenia, po prawosławiu wyznaniem chrześcijańskim w Albanii.

Po podziale chrześcijaństwa w 1054 roku na Kościół wschodni (prawosławny) i zachodni (rzymskokatolicki) ludność albańska zamieszkała w północnej i częściowo środkowej części kraju opowiedziała się za Kościołem łacińskim.

Pierwsze arcybiskupstwo katolickie na terytorium Albanii powstało w Dyrrachium w XIII wieku, w okresie wypraw krzyżowych. Było ono uzależnione od nowo utworzonego patriarchatu łacińskiego w Konstantynopolu. Ważną rolę arcybiskupstwo katolickie w Durazzo odgrywało w czasach Skanderbega.

Po zajęciu terytorium Albanii przez wojska osmańskie w drugiej połowie XV wieku wielu katolików albańskich udało się na emigrację do sąsiednich Włoch. Najwięcej spośród nich osiedliło się w Kalabrii i na Sycylii.

Wyznawcy katolicyzmu na ziemiach albańskich, podbitych przez Osmanów, byli dyskryminowani lub zmuszani do przejścia na islam. Akcja ta nasiliła się szczególnie w XVII wieku. Spośród katolików albańskich, którzy przyjęli islam, wielu pozostało jednak w ukryciu katolikami. Byli to tzw. pstrokaci (alb. *laramanë*) lub kryptokatolicy. W okresie niewoli otomańskiej największe wpływy katolicyzm w Albanii zachował na północy kraju, zwłaszcza w Szkodrze, oraz w krainie Mirdita, położonej w wysokich górach.

Mimo ucisku fiskalnego i religijnego stosowanego przez Osmanów katolicy albańscy przejawiali dużą aktywność, broniąc tożsamości narodowej i wyznaniowej. Na przełomie XV i XVI wieku wyróżnił się Marin Barleti (1460-1513), historyk i biograf Skanderbega. W XVII wieku działał niezwykle zasłużony dla kultury albańskiej Pjeter Bogdani (ok. 1630-1689), teolog i filozof, twórca albańskiej prozy, od 1655 roku biskup rzymskokatolicki Szkodry, od 1677 roku arcybiskup Skopje, autor traktatu filozoficzno-teologicznego pt. *Cuneus prophetarum de Christo Salvatore mundi (Trupa lub oddział proroków Chrystusa Zbawiciela świata)*, wydanego po raz pierwszy w Padwie w 1685 roku.

W XVIII wieku papieżem został wybrany kardynał pochodzenia albańskiego Giovanni Francesco Albani (1649-1721), który przyjął imię Klemensa XI (1700-1721).

W XIX wieku okupacyjne władze tureckie na ziemiach albańskich pozwoliły na działalność zakonu franciszkanów. W 1870 roku wyraziły nawet zgodę na reaktywowanie diecezji katolickiej w Lezhy. Jej pierwszym biskupem-ordynariuszem został Polak – ks. Franciszek Malczyński (1829-1908).

Duże zasługi dla rozwoju kulturalnego narodu albańskiego wnieśli działacze Rilindje, wśród nich katolicy: Ndre Mjeda (1866-1937), rodem ze Szkodry, jezuita, teolog, poeta i filolog, czy Gjergj Fishta (Gjegj Fishta, 1871-1940), poeta-franciszkanin, autor poematu epickiego *Lahuta e Malcis (Lutnia gór)*;

W okresie międzywojennym, za rządów Zogu, Kościół katolicki w Albanii liczył ok. 100 tysięcy wiernych. Trzeba przy tym dodać, że katolicy stanowili wówczas ok. 10 % ludności kraju.

Po wyzwoleniu kraju przez partyzantów albańskich w 1944 roku Kościół rzymskokatolicki w Albanii liczył 6 biskupów, 200 księży i 150 zakonnic. Mimo początkowych deklaracji władz państwowych o wolności sumienia i wyznania przez cały okres dyktatury komunistycznej katolicy albańscy byli prześladowani przez Sigurimi (tajną policję polityczną). Najpierw, w 1945 roku władze komunistyczne zmusiły delegata apostolskiego w Tiranie do opuszczenia kraju. Przy okazji usunięto również 80 misjonarzy zagranicznych. W 1948 roku, pod pretekstem uprawiania przez duchowieństwo rzymskokatolickie wrogiej agitacji i propagandy, komuniści zamknęli wszystkie szkoły katolickie w całej Albanii. Represje dotknęły setki duchownych i tysiące wiernych. Wielu z nich zamordowano. Pierwszymi męczennikami za wiarę byli dwaj arcybiskupi rzymskokatolicki: Gaspar Thadi ze Szkodry i Vinçencs Prenushi z Durrës.

26 czerwca 1951 roku albańskie władze państwowe uchwaliły statut Niezależnego Kościoła Katolickiego Albanii, który nadał mu charakter narodowy. Na jego mocy Kościół katolicki w Albanii zmuszono do zerwania wszystkich kontaktów z Watykanem i poddano ścisłej kontroli działalność seminariów duchownych. Poza tym podzielono go pod względem

administracyjnym na 6 diecezji: Szkodra, Durrës, Lezha, Mirdita, Zadrime i Pulti. W kraju orłów było wtedy 130 tysięcy katolików i 80 kościołów.

W 1967 roku, w związku z ogłoszeniem Albanii pierwszym ateistycznym państwem na świecie, Kościół katolicki w tym kraju został rozwiązany i zmuszony do zaprzestania działalności. Wielu katolików albańskich nie mogło jednak pogodzić się z jednostronną decyzją władz komunistycznych.

W 1971 roku 74-letni ks. Don Shtjefën Kurti (1898-1971), długoletni proboszcz parafii rzymskokatolickiej w Tiranie, został skazany na karę śmierci i stracony, jak podano oficjalnie za „wywrotową działalność antypaństwową”, a w rzeczywistości za potajemne udzielenie chrztu dziecku w obozie pracy. Przeciwno tej egzekucji protestował Paweł VI (Giovanni Battista Montini, 1897-1978), papież (1963-1978). Obecnie w Gurëz (Laç) przed kościołem księży sercanów znajduje się popiersie ks. S. Kurti.

W 1979 roku zmarł w więzieniu bp Antonin Fishta (1902-1979), wikariusz kapitulny Pult.

W 1980 roku, na skutek brutalnego pobicia przez strażników więziennych, poniósł śmierć męczeńską Ernest Çoba (1912-1980), arcybiskup Szkodry.

W 1989 roku zmarł z wycieńczenia w obozie pracy ostatni męczennik albański, ks. P. Gruda.

W latach 80. XX w., m.in. w 1980 roku w czasie wizyty w Otranto, i w 1984 roku, podczas wizyty w Bari, przywrócenia swobód religijnych w Albanii domagał się Jan Paweł II (Karol Wojtyła, 1920-2005), papież (1978-2005).

Wielu katolików albańskich w okresie prześladowań ze strony reżimu komunistycznego zmuszono do niewolniczej pracy i pozbawiono wszelkich praw obywatelskich, uznając ich za wrogów ludu i państwa ludowego.

Z rozkazu E. Hodży Kościół rzymskokatolicki najpierw pozbawiono możliwości nauczania religii w szkołach, a potem całkowicie zabroniono szerzenia zasad wiary chrześcijańskiej i praktykowania działalności religijnej zarówno w życiu publicznym, jak i prywatnym.

Okres bezwzględnych prześladowań ze strony reżimu komunistycznego przeżyło zaledwie 75 osób duchownych, w tym 1 biskup Nikoła Troshani (Nikollë Troshani, 1915-1994) spośród 7 biskupów, 32 spośród 200 księży i 42 spośród 200 zakonnic.

Wiosną 1990 roku w Albanii rozpoczęła się polityczna „odwilż”, która stopniowo przyniosła przywrócenie podstawowych praw człowieka, w tym wolności sumienia i wyznania.

4 listopada 1990 roku ks. Simon Jubani (ur. 1927), zwolniony 18 miesięcy wcześniej z więzienia, mimo dotkliwego zimna, odprawił w kaplicy cmentarnej w Szkodrze pierwszą po 23 latach przerwy publiczną Mszę Świętą w Albanii z udziałem ok. 4 tysięcy osób.

W 1991 roku, po nawiązaniu stosunków dyplomatycznych, między Republiką Albanii i Stolicą Apostolską (7 września), w kraju orłów utworzono nuncjaturę apostolską. Dzięki temu na terytorium kraju orłów wznowiły działalność zakony rzymskokatolickie franciszkanów, jezuitów i salezjanów.

Bardzo ważnym wydarzeniem dla katolików albańskich była wizyta papieża Jana Pawła II w Albanii (58 papieska podróż zagraniczna) 25 kwietnia 1993 roku, czyli 4 miesiące po przywróceniu 4 historycznych diecezji i hierarchii katolickiej w tym kraju. Biskup Rzymu odwiedził wtedy Tiranę i Szkodzę. W Szkodrze Jan Paweł II poświęcił katedrę rzymskokatolicką św. Szczepana, największą na Bałkanach, wzniesioną w XIX wieku, w okresie ateizmu zamienioną na halę sportową. Papież odnowił przy okazji hierarchię duchowną, konsekrując 4 duchownych na biskupów. W homilii na placu Skanderbega, w stolicy kraju, Papież powiedział m.in.: „[...] To co wydarzyło się w Albanii nie ma swego odpowiednika w historii [...]. Co prawda podobnie brutalne prześladowania cierpieli chrześcijanie za czasów Imperium Rzymskiego, chodziło jednak o państwo, które w imię religii – w tym przypadku pogańskiej – zwalczało wyznawców Ewangelii Chrystusowej. Tutaj natomiast państwo starało się unicestwić wszelki przejaw pobożności w imię radykalnego ateizmu, który urósł do rangi uniwersalnego i wszechogarniającego systemu. Dlatego Wasz dramat, drodzy Albańczycy, dotyka cały kontynent europejski. Europa nie może tego zapomnieć” („L'Osservatore Romano” 1993, nr 7).

W 1994 roku papież Jan Paweł II w uznaniu heroiczych zasług ks. Mikela Koliqi (1902-1997), dla umocnienia katolicyzmu w kraju orłów, mianował go pierwszym i jedynym do tej pory kardynałem w historii Albanii.

Przedstawiając katolicyzm w Albanii nie sposób nie wspomnieć o Matce Teresie z Kalkuty (Agnes Gonxhe Bojaxhiu, 1910-1997), Albance ze Skopje, założycielce Zgromadzenia Sióstr Misjonarek Miłości (1950), laureatce Pokojowej Nagrody Nobla (1979), która została beatyfikowana przez papieża Jana Pawła II (2003). Przez całe życie, pracując wśród najbiedniejszych z biednych, z dumą podkreślała swoją przynależność do narodu albańskiego. Kilkakrotnie odwiedziła Albanie, m.in. w 1989, 1990, 1991 i 1993 roku. Od 2002 roku imię Matki Teresy nosi międzynarodowe lotnisko cywilne Rinas (*Aeroporti Nënë Tereza*) i szpital w Tiranie.

W nowej demokratycznej Albanii katolicyzm jest trzecim pod względem liczby wiernych wyznaniem w kraju. Najwięcej rzymskich katolików jest w północnej i środkowej części Albanii. Pod względem administracyjnym Kościół rzymskokatolicki w tym kraju dzieli się na: metropolię Tirana-Durrës, obejmującą diecezję Rrëshen z siedzibą w opactwie Shën Llezhi i Oroshit, i administraturę Południowej Albanii, oraz archidiecezję Szkodra-Pult, której podlegają dwie sufraganie (biskupstwa pomocnicze) – Lezhë i Sapë. Kadry przyszłych duchownych kształcą się w seminariach teologicznych w Szkodrze i Lezhy. Działalność Kościoła rzymskokatolickiego koordynuje Konferencja Biskupów Albanii. Na jej czele stoi abp Rrok Kola Mirdita (ur. 1939), urodzony

w miejscowości Klezna w Czarnogórze, ordynariusz archidiecezji Tirana-Durrës, który przed 1990 rokiem był proboszczem parafii Matki Bożej Dobrej Rady w Nowym Jorku. W 2005 roku w Albanii służbę duszpasterską pełniło ok. 150 duchownych rzymskokatolickich.

Funkcję narodowego sanktuarium dla katolików albańskich pełni kościół Matki Bożej Dobrej Rady w Szkodrze. Przed wejściem do tego sanktuarium umieszczono następujący napis:

„Ketu hyhet per ta dashur zotin prej kendej dilet per te dashur afermin” (Tutaj wchodzi się, aby kochać Boga, a wychodzi się stąd, aby kochać bliźniego).

Istotną rolę w życiu religijnym Albańczyków odgrywa również położone na wysokim wzgórzu sanktuarium św. Antoniego w Laçi. Pielgrzymują do niego z różnych regionów Albanii i z zagranicy nie tylko katolicy, ale również prawosławni, a nawet muzułmanie.

Ważnym wydarzeniem dla katolików albańskich było uroczyste poświęcenie w 2001 roku w Tiranie nowej katedry rzymskokatolickiej pod wezwaniem św. Pawła, zbudowanej w kształcie rotundy.

5) Inne religie i wyznania w Albanii

W Albanii, obok trzech głównych konfesji (islam, prawosławie, katolicyzm), działały lub działają również inne religie i wyznania.

Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że na ziemiach albańskich od czasów starożytnych aż do 1991 roku zamieszkiwali Żydzi, wyznawcy judaizmu. O wielowiekowej obecności Żydów na terytorium dzisiejszej Albanii świadczą pozostałości synagogi z V wieku po Chr., sprzed 1500 lat, odkryte w 2004 roku w Sarandzie, na południu Albanii, przez izraelsko-albańską misję archeologiczną. Z dawnej synagogi zachowała się mozaikowa podłoga, która przedstawia żydowskie symbole religijne, w tym menorę i barani róg.

W XIII wieku Żydzi byli wzmiankowani jako mieszkańcy nadmorskich miast portowych Durrës i Vlory. W XV wieku wielu Żydów, których wypędzono z Hiszpanii (1492 r.) i Portugalii (1497 r.), znalazło bezpieczne schronienie w Albanii. Osiedlili się oni m.in. w miastach: Vlora, Arta i Prevesa. W XVI i XVII wieku najważniejszymi ośrodkami żydowskiej wspólnoty religijnej w Albanii były miasta Vlora i Durrës.

Za rządów Zogu (1925-1939), w Albanii mieszkało ok. 200 Żydów. W tym okresie ich największe skupiska znajdowały się w Korczy i we Vlorze. W 1937 roku władze albańskie oficjalnie uznały niewielką żydowską wspólnotę religijną. Na krótko przed wybuchem II wojny światowej w Albanii znalazło schronienie wielu Żydów, głównie z Niemiec, Austrii i Czechosłowacji.

W okresie okupacji nazistowskiej (1943-1944), mimo intensywnych wysiłków ze strony gestapo (tajnej hitlerowskiej policji politycznej), dzięki odważnej postawie Albańczyków ani jeden Żyd z Albanii nie dostał się w ręce hitlerowców. Wiele rodzin albańskich z narażeniem własnego życia ukrywało

wtedy Żydów, m.in. w Tiranie i Vlorze. Według stanu ze stycznia 2007 roku tytuł Sprawiedliwy Wśród Narodów Świata otrzymało 63 Albańczyków z Albanii (źródło: Yad Vashem).

W 1991 roku z przyczyn ekonomicznych wszyscy Żydzi (ok. 300), w większości sefardyjscy, wyjechali z Albanii do Izraela.

Na początku lat 90. ubiegłego wieku, w nowej, demokratycznej Albanii, pojawili się wyznawcy innych religii, m.in. hinduizmu i bahaizmu, a także przedstawiciele nowych ruchów religijnych i parareligijnych, w tym scjentologii.

Wśród nich warto zwrócić uwagę na wyznanie Ananda Marga Pračaraka Sangha (Ananda Marga), nowy ruch hinduski o charakterze religijno-politycznym, który nawiązuje do jogi tantrycznej. Od października 2000 roku wyznawcy tej konfesji prowadzą w Tiranie przedszkole dla 65 dzieci.

Po upadku komunizmu w Albanii (1991) rozpoczęły działalność misjonarską również Kościoły i wyznania protestanckie i parachrześcijańskie. Liczebność ich w kraju górskich orłów nie przekracza 0,5 %.

Do pierwszej kategorii należą m.in.: Kościół Adwentystów Dnia Siódmego, Kościół Baptystów, Kościół Metodystów, Kościoły pentekostalne (zieloświątkowe), Kościół Nowoapostolski. Spośród nich ostatnio szczególnie dynamicznie we wschodniej części Albanii rozwija się Kościół Chrześcijan Baptystów. Kościół Nowoapostolski prowadzi działalność w kilku miastach Albanii, m.in. w Elbasanie i w Kuczowie.

Do drugiej grupy zaliczamy wyznanie świadków Jehowy i Kościół Jezusa Chrystusa Świętych w Dniach Ostatnich (znany też pod nazwą Kościół Mormonów). Najwięcej świadków Jehowy i mormonów jest w Tiranie.

6) Rola religii i wyznań w życiu kulturalnym i intelektualnym Albanii

Różne religie i wyznania od wieków odgrywają ważną rolę w życiu kulturalnym i intelektualnym Albanii. Dowodem ich aktywności są liczne zachowane świadectwa kultury materialnej i duchowej, różnorodne dzieła o charakterze religijno-kulturowym. Dzięki działalności na terenie Albanii wyznawców chrześcijaństwa i islamu w kraju orłów można podziwiać liczne zabytkowe klasztory i świątynie chrześcijańskie (prawosławne i rzymskokatolickie), oraz unikalne monumenty muzułmańskie (głównie sunnitów, bektaszytów, chalwetytów), w których zachowały się piękne ikony, mozaiki, freski, malowidła i ornamenty. Na uwagę zasługują również dzieła literackie (prastare kodeksy, księgi liturgiczne, poematy i rozprawy) oraz utwory muzyczne o tematyce religijnej.

Wśród sakralnych budowli chrześcijańskich, zachowanych na terytorium Albanii, wyróżniają się, m.in. bazylika paleochrześcijańska w Butrynti z VI wieku, kompleks cerkiewno-klasztorny św. Mikołaja (*Shen Kolli*) w Mesopotam z XI wieku, zespół klasztorny w Ardenicë z XIII wieku; cerkiew św. Michała (*Shen Mehilli*) w Beracie z XIII wieku; cerkiew św. Marii z Blachernae (*Shen Meria Vllahernes*) w Beracie z XIII wieku; klasztor i cerkiew Zaśnięcia Najświętszej Maryi Panny (*Shen Meria*) w Apollonii (Poiani) z XIII-XIV wieku; cerkiew św. Trójcy (*Shen Triadhes*) w Beracie z przełomu XIII i XIV wieku; ruiny gotyckiego kościoła św. św. Sergiusza i Bakchusa z XIV wieku w Shirdj; cerkiew Maryi Dziewicy w Labova z XV wieku, cerkiew św. Teodora (*Shen Todri*) w Beracie z XVI wieku, cerkiew św. Mikołaja (*Shen Kolli*), wykładana złotem, w Voskopojë z XVIII wieku; meczet Mirahori w Korczy z XV wieku, najstarszy meczet zachowany w Albanii; meczet królewski (*Xhamija Mbret*) w Elbasanie z XV wieku; Czerwony Meczet (*Xhamija e Kuqe*) w Beracie z XV wieku, zbudowany dla tureckich kupców; meczet Murad we Vlorze z XVI wieku; tekke derwiszów chalwetytów (tekke Mohammeda) w Beracie z XVIII wieku; meczet Hadži Ethem Beja w Tiranie z przełomu XVIII i XIX wieku; meczet Kawalerów (*Xhamija e Beqareve*) w Beracie z XIX wieku, i wiele innych.

W Albanii tworzyli liczni artyści w dziedzinie malarstwa sakralnego, w tym pisarze ikon. Wśród nich byli mistrz Onufri z Elbasanu i jego syn Nikolla (XVI w.), Onufër Qiprioti (koniec XVI-początek XVII w.), bracia Konstantin i Athanas Zografi (XVIII w.), Konstantin Shpataraku (XVIII w.), Konstantin Jeromonaku (XVIII w.), David Selenica (XVIII w.), mistrz Dhimitri (XVIII w.), a także Mihal Anagnosti (XIX w.). Szczególnie cenne i unikalne są freski i ikony mistrza Onufriego zachowane m.in. w cerkwi św. Apostołów w Costur (Grecja), w cerkwi św. Teodora w Beracie i w cerkwi św. Mikołaja we wsi Valesh, w regionie Shpat, w dystrykcie Elbasanu. W jego sztuce religijnej można dostrzec wpływy kultury bizantyjskiej. Szczególnie charakterystyczna i niepowtarzalna jest kolorystyka pozostawionych przez niego dzieł. Specjaliści określają ją jako „czerwień Onufriego”.

Od XV wieku zaczęło się rozwijać piśmiennictwo w języku albańskim. Pierwszym tekstem w języku albańskim była *Formuła Chrztu* (alb. *Formula e Pagëzimit: Unte paghesont premenit Atit et birit et spirit seni* – ja ciebie chrzczę w Imię Ojca, i Syna i Ducha Świętego), dołączona do łacińskiego listu pasterskiego z okazji synodu w Mat, który odbył się 8 listopada 1462 roku. Jej autorem był arcybiskup Durrës – Pal Pjetër Engjëlli (ok. 1417-1470), urodzony i zmarły w krainie Venetis, historyk, humanista, bliski współpracownik Skanderbega. *Formuła Chrztu* abpa Engjëlli została odnaleziona w 1915 roku przez historyka rumuńskiego Nicholae Iorga (1871-1941) w *Bibliotheca Medicea Laurenziana* we Florencji (Włochy).

Niezwykle cennym dziełem o treści religijnej, zasługującym na szczególną uwagę, jest *Mszał* (alb. *Meshari*), wydany prawdopodobnie

w Wenecji w 1555 roku, uważany za pierwszą książkę w języku albańskim. Został on opracowany przez ks. Gjona Buzuku (daty życia nieznane), duchownego katolickiego, wychowanka Collegium Illyricum w Loreto, bpa dwóch diecezji w północnej Albanii. Zachowany egzemplarz tego dzieła, znaleziony w 1740 roku przez albańskiego abpa Skopja, Gjona Nikollë Kazazi (1702-1752), przechowywany w Bibliotece Watykańskiej, zawiera 188 stron tekstu. Brakuje w nim jednak strony tytułowej i pierwszych 16 stron.

Warto dodać, że pierwsze wiersze w języku albańskim napisał ks. Pjetër Budi (ok. 1566-1622), biskup katolicki Sapy i Sardy w regionie Zadrimy.

Autorem pierwszego słownika łacińsko-albańskiego był Frang Bardhi, (łac. Franciscus Blancuss, 1606-1643), biskup katolicki Sapy i Sardy. Słownik ten ukazał się drukiem w Rzymie w 1635 roku

W drugiej połowie XVIII wieku Theodor Haxhifilipi (ok. 1730-1805), przełożył na język albański cały Stary i Nowy Testament. Niestety do dzisiaj z tego tłumaczenia zachowały się jedynie fragmenty.

Z religijnych dzieł muzycznych twórców albańskich wyróżnia się jeden z najwspanialszych dzieł muzycznych hymnów liturgicznych na świecie pt. *Te Deum Laudamus* (łac. *Ciebie Boga chwalimy*), śpiewany na zakończenie podniosłych uroczystości kościelnych i nabożeństw dziękczynnych. Jego autorem był Niketa Dardani (ok. 340-414), znany też jako Niketa Ramezianes, urodzony w pobliżu dzisiejszego Niszu, wybitny bizantyjski kompozytor pochodzenia iliryjskiego.

W XI wieku wielką sławę zdobył Jan Kukuzeli (ur. ok. 1070-1075 w Durrës), znany kompozytor, śpiewak, hymnograf, pedagog, poeta w Konstantynopolu, jeden z najwybitniejszych twórców bizantyjskiej muzyki religijnej, który wychowywał się w rodzinie albańskiej i odbył studia muzyczne na górze Athos.

Świadectwa kultury materialnej i duchowej narodu albańskiego o motywach religijnych wskazują z jednej strony na ciągłe wysiłki Albańczyków w ciągu wieków na rzecz obrony i zachowania tożsamości narodowej, z drugiej zaś na wielkie zdolności artystyczne i intelektualne elity kulturalnej tego kraju.

Działania podejmowane przez ultrakomunistyczny reżim totalitarny E. Hodży na rzecz likwidacji religii i jej wpływów w kraju orłów, mimo propagandowych zapowiedzi i bezwzględnych represji, ostatecznie nie powiodły się dzięki odważnej postawie i walce Albańczyków o wolność, przemianom demokratycznym w państwach Europy Środkowo-Wschodniej i naciskom ze strony światowej opinii publicznej w obronie praw człowieka.

Wybrana literatura na temat religii i wyznań w Albanii:

Albania – pierwsze ateistyczne państwo na świecie, [w:] Andrea Riccardi, *Stulecie męczenników. Świadkowie wiary XX wieku*, Warszawa 2001.

Albania – ziemia ponownie misyjna, „W Służbie Miłosierdzia” 2005, nr 9 (12).

Albański Kościół Prawosławny, „Kalendarz Prawosławny 2003”, Warszawa 2003.

„Album”. Organ i Shoqatës Kombëtare „Fan S. Noli” 1995, Nr. 1.

Allegri Renzo, *Matka ubogich. Rozmowa z Matką Teresą z Kalkuty*, przekł. Barbara Piotrowska, Kraków 1996.

Jadwiga Antoszek, *Problemy narodowościowe i religijne na Półwyspie Bałkańskim*, „Czasopismo Geograficzne” 1995, nr 3-4.

Adam Balcer, *Albańczycy – proamerykańscy muzułmanie*, Warszawa 2002.

Adam Balcer, *Religia w konflikcie Kosowa i Macedonii*, „Krasnogruda” 2002/2003, nr 16.

Adam Balcer, *Współczesny islam albański – krótka charakterystyka*, [w:] *Albanistyka polska* pod redakcją Ireny Sawickiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.

Bektaszizm, „Misje Katolickie” 1930, z. 8-9.

Marian Bendza, *Albański Autokefaliczny Kościół Prawosławny*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1981, z. 2.

Encyklopedia Świat i Polska 2007, Wydawnictwo Naukowe PWN 2006.

Hugo A. Bernatzki, *Albanien, das Land der Skipetaren*, 1930.

Birge John Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, London-Hartford 1937.

Adam Boniecki, *Albania [Sytuacja Kościoła]*, „Tygodnik Powszechny” 1993, nr 18.

Rudolf Buchała, *Stosunki wyznaniowe w Albanii*, „Chrześcijanin w Świecie” 1971, nr 14.

- Egin Ceka, *Albanien: Atheismus und Religionspolitik*, „G2W” 2008, Nr. 10.
- Wacław Cimochoński, *Literatura albańska*, [w:] Władysław Floryan (red.), *Dzieje literatur europejskich*, t. 3, PWN, Warszawa 1991.
- N. Clayer, *L’Albanie pays des dervishes*, Berlin 1990.
- Tadeusz Czekalski, *Albania*, Warszawa 2003.
- Tadeusz Czekalski, *Odrodzenie religii w Albanii*, „Przegląd Albański” 1997, nr 2.
- Tadeusz Czekalski, *Zarys dziejów chrześcijaństwa albańskiego w latach 1912-1993*, Kraków 1996.
- Tadeusz Czekalski, *Zarys historii społecznej i religijnej chrystianizmu w Albanii*, Krishterimi ndër Shqiptarë – Simposium Ndërkombetar – Tiranë, 16-19 Nëntor 1999 Seksioni i Gjuhës, Letërsisë dhe Kulturës.
- Marcin Czermiński, *Albania. Zarysy etnograficzne, kulturalne i religijne*, Kraków 1893.
- Dbamy o godność człowieka. Rozmowa z ks. Markiem Grynem SDB*, „W drodze” 2005, nr 6 (382).
- Czesław Drażek, *Jan Paweł II w Albanii*, „L’Osservatore Romano” 1993, nr 7 (154).
- Robert Elsie, *A Dictionary of Albanian Religion, Mythology and Folk Culture*, New York-Washington 1997.
- Robert Elsie, *Zarys historii literatury albańskiej. Bibliografia literatury albańskiej*, zeszyt 1, Toruń 2004.
- Robert Elsie, *Zarys historii literatury albańskiej. Narodziny literatury albańskiej*, zeszyt 2, Toruń 2004.
- Robert Elsie, *Zarys historii literatury albańskiej*, zeszyt 3, Toruń 2004.
- Robert Elsie, *Zarys historii literatury albańskiej*, zeszyt 4, Toruń 2005.
- Jim Forest, *The resurrection of Church in Albania. Voices of Orthodox Christians*, WCC Publications, Geneva 2002.

Lush Gjergji, *Matka miłości*, Editrice Velar 1994.

Apostolos A. Glawinas, *Kisha orthodoxkse autoqefale e Shqipnis*, Thessaloniki 1985.

Krzysztof Gołębiowski, *Chrześcijanie w Albanii*, „Ład” 1989, nr 2.

Krzysztof Gołębiowski, *Kościół, który zmartwychwstał*, „Przegląd Katolicki” 1993, nr 9.

Krzysztof Górski, *Posiew wiary na zgliszczach. Albania*, „Przegląd Katolicki” 1994, nr 36.

Stanisław Guliński, *Alewizm i bektaszyzm. Historia i rytuał*, Kraków 1999.

Jerzy Hauziński, *Muzułmanie w Albanii*, [w:] *Muzułmanie w Europie*. Pod redakcją naukową Anny Parzymies, Warszawa 2005.

Jerzy Hauziński, Jan Leśny, *Historia Albanii*, Wrocław – Warszawa – Kraków 1992.

Lars Haefner, *Bektaschi*, „Kontakt mit Albanien” 1997, Nr. 17.

Lars Haefner, *Rettung für Juden*, „Kontakt mit Albanien” 1999, Nr. 22/23.

Ignorowanie przez świat zachodni było jednym z powodów popadnięcia Albanii w długoletnią izolację. Wychodzenie z cienia. Rozmowa z prof. dr. Osmanem Kraja, Ambasadorem Republiki Albanii w RP, „Tygodnik Siedlecki” 1998, nr 45.

Wojciech Kamiński, *Kościół katolicki w Albanii*, „Biuletyn KAI” 1994, nr 52.

Anna Karoń, Jan Tomasz Lipski, *Albania, kraj bunkrów i tolerancji*, „Więź” 1993, nr 8 (418).

Karski Karol, *Pierwsze państwo ateistyczne na świecie? Prześladowana Albania – kraj ludzi wierzących*, „Jednota” 1991, nr 2.

Guntram Koch, *Albanien. Kunst und Kultur im Land der Skipataren*, DuMont Buchverlag, Köln 1989.

Anna Koniecka, Władysław Borowiec, *W cieniu czerwonej piramidy*, Tyczyn 2000.

Konstytucja Albanii. Tłumaczenie Dorota Horodyska i Adam Bosiacki. Wstęp Adam Bosiacki, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 1997.

Konstytucja Republiki Albanii uchwalona w dniu 21 października 1998 roku. Tłumaczenie Dorota Horodyska, Edlira Lloha. Wstęp Włodzimierz Milanowski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2001.

Klaus Dieter König, *Czy apostoł Paweł był na terenie dzisiejszej Albanii?*, „Chleb Żywota” 2006, nr 1.

Mirosław Kropidłowski, *Albański Kościół Prawosławny*, [w:] <http://www.magazyn.ekumenizm.pl>.

Andon Kuqali, *Painting expressing concern and hope*, „New Albania” 1989, nr 2.

Bernard Lecomte, *Prawda zawsze zwycięży. Jak papież pokonał komunizm*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.

Paul Lendvai, *Podróż do Albanii*, [w:] *Pod czerwoną gwiazdą. Komunizm w różnych krajach*, Kraków 1987.

Arthur Liolin, *The nature of faith in Albania – toward thest century*, „East European Quarterly” 1997/2.

Fatos Lubonja, *Religia i Albańczycy (Krótki zarys historyczny)*, „Krasnogruda” nr 15, Sejny 2002.

Piotr Maciejewski, *Religia albańskości*, „Znak” 2008, nr 5.

Henryk Majkrzak, *Albania - obraz kraju po panowaniu ideologii*, [w:] www.cywilizacja.ien.pl.

Edward Maliszewski, *Albania*, Warszawa 1913.

Ała Matreńczyk, *Kto nie przeżył Golgoty...*, „Przegląd Prawosławny” 1993, nr 9 (99).

M. Aksenow-Meerson, *Albania – pierwsze w świecie państwo ateistyczne*, „ABC- Adriatyk – Bałtyk – Morze Czarne” 1985, nr 2.

Adam Misijuk, *Prawosławny Kościół Albanii*, [w:] <http://www.prawoslawie.pl/logos/h/13.html>.

Jacek Moskwa, *Świadkowie zakazanego Boga*, „Spotkania” 1993, nr 13 (117).

Ines Angeli Murzaku, *Interne religiöse Spannungen*, „G2W” 2008, Nr. 10.

Renate Ndarurinze, *Albanien entdecken. Auf den Spuren Skanderbegs*, Berlin 2006.

Fan Stilian Noli, *Fiftieth Anniversary of the Albanian Orthodox Church in America 1908-1958* /Publ. By Albanian Orthodox Church in America, Boston 1960.

Jerzy Robert Nowak, *Walka z Kościołem wczoraj i dziś*, Szczecinek 1999.

Ojciec Święty w Albanii, „Przegląd Katolicki” 1993, nr 11.

B. Öhrig, *Ikonen aus Albanien. Sakrale Kunst des 14. bis 19. Jahrhunderts*, Staatliches Museum für Völkerkunde, München 2001.

Feride Papeka, *Le Musée d'Art Médiéval Albanais*, Tirana 1987.

Borys Przedpeński, *Doktryna, rytuał i organizacja bractwa religijnego Bektaszytów*, [w:] *Albanistyka polska* pod redakcją Ireny Sawickiej, Wydawnictwo Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2007.

Borys Przedpeński, *Sytuacja religijna w Albanii*, „Rocznik Teologiczny ChAT” 1991, z. 1.

Borys Przedpeński, Jan Przedpeński, *Żydzi w Albanii – Cifutet në Shqipëri*, „Słowo Żydowskie” 1996, nr 3 (107).

Artan Puto, *O planach emigracji Żydów do Albanii*, „Midrasz” 2000, nr 5 (37).

Urszula Rogólska, *Shna Ndou pomoże każdemu*, „Gość Niedzielny” 2007, nr 34.

Jerzy Rohoziński, Recenzja: Stanisław Guliński, *Alewizm i bektaszyzm. Historia i rytuał*, [w:] http://www.arsregia.pl/?m=artykuldruk&id_artykulu=61.

Rozmowa KAI. O reformach dowiedzieliśmy się przed trzema laty... Rozmowa z sekretarzem Konferencji Episkopatu Albanii, biskupem pomocniczym Szkodry – Zefem Simonim, „Biuletyn KAI” 1994, nr 52.

Jan Ruman, *Kościół przetrwał, „Spotkania” 1991 – 20 lutego.*

Czesław Ryszka, *Rezerwat ateizmu – Albania, „Katolik” 1990, nr 31.*

Czesław Ryszka, *Święta z Kalkuty, Częstochowa 2003.*

Kurt Seliger, *Albania. Kraj Orlich Synów.* Przełożyły z niemieckiego Leonia Gradstein i Janina Gillowa, Warszawa 1961.

Hysi Shyqyri, *Mision Bektashian (Teqeja e Zallit). Monografi, Tiranë 2004.*

Zef Simoni, *Prześladowanie Kościoła katolickiego w Albanii w latach 1944-1990, [w:] Męczennicy XX wieku, Kolekcja Communio, t. 14, Wydawnictwo Palltinum, Poznań 2001.*

Stavro Skendi(red.), *Albania, New York 1956 (z serii: East-Central Europe under the Communists).*

Nina D. Smirnowa, *Istorija Albanii w XX wieke, Moskwa 2003.*

Antonio Socci, *Mroki nienawiści, Kraków 2003.*

Kathryn Spink, *Matka Teresa. Autoryzowana biografia, przeł. Z angielskiego Maria Grabska-Ryńska i Andrzej Wojnowski, Katowice 2001.*

Józef Swastek, *Męczeńskie dzieje Kościoła katolickiego w Albanii w czasach Envera Hodży, „Ateneum Kapłańskie” 1995.*

Adam Szostkiewicz, *12 lat za Biblię, „Tygodnik Powszechny” 1990, nr 6.*

Stanisław Urbański, *Świętość ubogich świata. Duchowość bł. Teresy z Kalkuty, Warszawa 2003.*

70 VJET te Kishës Ortodokse Autoqefale Shqiptare, Tiranë 1993.

Wallisch, *Neuland Albanien, Stuttgart 1931.*

Dawid Warszawski, *Albania między krzyżem a półksiężycem, „Gazeta Magazyn” 1993, nr 9.*

Dawid Warszawski, *Powrót bektaszich*, „Gazeta Magazyn” 1997, nr 82 (38).

Zdzisław Wietrzak, *Kościół Katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej*, Wydawnictwo WAM - Księża Jezuici, Kraków 1997.

Jacek Wojnicki, *System konstytucyjny Albanii*, Warszawa 2007.

Mariola Woszkowska, *Bogini zaułków*, „Przegląd Albański” 1996, nr 1.

Mariola Woszkowska, *Święta rebeliantka*, „Przegląd Albański” 1997, nr 2.

Franca Zambonini, *Teresa z Kalkuty. Ołówek w ręku Boga*, Kraków 2001.

R. Zekaj, *The Development of the Islamic Culture among Albanians during the XX th Century*, The Albanian Institute of Islamic Thought and Civilization, Tirana 1997.

Nota o autorze:

Borys Przedpełski (ur. 1968), doktor nauk teologicznych w zakresie teologii starokatolickiej, wykładowca w Katedrze Starokatolickiej Teologii Dogmatycznej i Moralnej Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej w Warszawie, sekretarz Zarządu Głównego Towarzystwa Polsko-Albańskiego (2007-2009), obecnie członek Komisji Rewizyjnej TPA. Autor kilkudziesięciu artykułów naukowych i popularnonaukowych. Szczególne miejsce w jego zainteresowaniach zajmuje historia i kultura Albanii.